

DE TRANSACTIE VAN 7 JUNI 1760 TUSSEN DE HERTOG VAN ARENBERG EN HET KARTUIZERKLOOSTER VAN HERNE

Jan BOELAERT
Jozef BOELAERT

Inleiding

Op 7 juni 1760 werd een transactie afgesloten tussen François Seigneux, raadsheer van hertog Karel Marie Raymond van Arenberg, en Bruno Pede, prior van het kartuizerklooster te Herne, waarbij drie lang aanslepende geschillen samen in der minne geregeld werden. Het oudste geschil ging over de onderhoudskosten van de brug over de Schiebeek, met daaraan gekoppeld het onderhoud van de Aerebeekbrug. Het tweede en het derde geschil gingen over het eigendomsrecht over de bomen op de Aerebeekdries en langsheen de toenmalige Processiestraat, beide gelegen aan de achterkant van het klooster.

Alhoewel er honderd jaar lang getwist werd over wie moest opdraaien voor het onderhoud van de Schiebeekbrug, is er over dit geschil nooit een proces ingeleid, wat echter wel het geval geweest is voor de rechten op de aanplantingen.

De motivatie van de twee opponenten was duidelijk sterk verschillend. De Kartuizers mikten in eerste instantie op een schikking die de thesaurie van hun gemeenschap ten goede zou komen, terwijl de administratie van de hertog zich vooral inspande om diens traditionele territoriale eigendomsrechten onverminderd te laten gelden.

De transactie van 7 juni 1760 heeft de drie geschillen in onderling akkoord contractueel geregeld en bovendien heeft ze haar stempel gedrukt op de topografie van de kloostersite, door te bepalen dat een stuk van de Processiestraat zou worden verlegd.

Bronnen

Wij geven hierna een bondige beschrijving van de geschillen en van de transactie, zoals we die kunnen reconstrueren uit een reeks documenten die bewaard worden in het Archief en Cultureel Centrum Arenberg te Edingen. Er zijn vier kopieën van de tekst van de trans-

actie. Ze hebben dezelfde inhoud maar dragen verschillende titels.

Doos Source 15 A: *Inventaire des titres et papiers des ville, terre, Pairie et Seigneurie d'Enghien, ... , fait par Jean Joseph Beauvoix, commis à la Direction des Archives par patente du huit juillet mil sept cent cinquante.*

p. 256: de herstelling van de Schiebeekbrug in 1652: akten 21 en 22; p. 260 en p. 264 - 266: résumé en kopie van de transactie: akten 35 en 36.

Doos 51/14, map SEM 27:

- Fr. Seigneux: *mémoire sur les difficultés ventillantes entre S.A. Le Duc D'Arenberg et les R.R.P.P. Chartreux D'Hérinnes. Copie aux Chartreux le 24 maij 1757;*

- de transactie van 07/06/1760, origineel met lakzegels en handtekeningen: "*Transaction passée entre S.A. le Duc D'Arenberg et les Chartreux d'Hérinnes*";

- kanttekening bij de transactie, over de afbakening van de aanplantingzones.

Doos 51/17, map SEM 115:

- verslag van Grenet (midden 1758) over de historische kosten aan de Schiebeekbrug en aan de Aerebeekbrug;

- brief van Bruno Pede (20/09/1758) aan Seigneux over de twee bruggen;

- volmacht (23/05/1760) van de monniken aan Bruno Pede voor de transactie.

Doos 51/17, map SEM 146:

- "*Copie de la Transaction faite entre S.A. Le Duc D'Arenberg et les Chartreux d'Hérinnes pour le plantis du chemin de la procession, le 7 juin 1760*".

Doos 51/17, map SEM 147:

- brief van Seigneux aan Bruno Pede (21/04/1758) over de kostenverdeling voor de twee bruggen;

- "*Copie de Transaction faite avec les Chartreux d'Hérinnes le 7 juin 1760, au sujet du plantis de Harenbeekdries et des deux ponts de pierre et de Schibecq*";

- nota over topografische onduidelijkheden in de transactie.

Doos 67/17, register 67/17/1, p. 38:

- brief van Seigneux aan intendant Beauvoix (25/11/1754) over de processen.

Doos 67/34, register 67/34/5: *Correspondance à Mons de janvier 1754 à décembre 1759*, p. 13: brief van Beauvoix aan advocaat Pierre De Wesemal (03/01/1755), waarin genoteerd wordt dat de Kartuizers willen afzien van het proces over de aanplantingen.

Doos 68/19, register 68/19/1, *Receuil des correspondances, fait par François Seigneux*:

- p. 21: brief (5/01/1757) van Seigneux aan De Wesemal over de stand van de processen;
- p. 22: antwoord (14/01/1757) van De Wesemal;
- p. 30 - 39: brief (14/05/1757) van Seigneux aan Bruno Pede met als bijlage zijn memorandum over de geschillen.

Doos 68/19, register 68/19/2, *Receuil de mémoires sur divers sujets pour la Sme Maison d'Arenberg, faits par Seigneux*, Volume 1, p. 139-154:

Mémoire sur les difficultés ventillantes entre S.A. Le Duc D'Arenberg et les R.R.P.P. Chartreux d'hérinnes (kopie van begin 1758).

Het geschil over het onderhoud van de Schiebeekbrug en de Aerebeekbrug.

In zijn artikel "Tribulaties om de herstelling van de brug van Schiebeek" (1) beschrijft Julius Ost de argumentatie van het klooster en van de administratie van Arenberg over de herstellingskosten aan die brug. Het dispuut draaide rond de kostenverdeling volgens een overeenkomst uit 1652.

Op 20 september 1758 schrijft prior Bruno Pede hierover een brief aan raadsheer Seigneux, waarin hij aandringt op een nieuwe regeling die voor het klooster goedkoper zou uitvallen. Volgens Julius Ost werd de Schiebeekbrug uiteindelijk hersteld volgens de bepalingen van de oude overeenkomst, maar in tegenstelling tot wat de prior gewenst had, stipuleerde de transactie van 1760 dat alle toekomstige kosten aan die brug volledig ten laste van de kartuizers zouden vallen.

De moeilijkheden met de brug over de Aerebeek, gelegen aan de kloostermuur op de oude weg naar Ninove (de huidige Kapellestraat), moeten van meer recente datum geweest zijn. Die brug wordt door Seigneux en Grenet vermeld als "*le pont de pierre, contigu de la*

(1) J. OST: Tribulaties om de herstelling van de brug van Schiebeek, in *De Kartuis te Heme*, 1314-1783, p. 49-58

chartreuse à hérinnes".

Ingevolge een opmerking van Bruno Pede over haar onderhoudskosten, schrijft Seigneux hem op 21 april 1758: "*Quant au pont d'Arebecque, voicij la premiere fois que j'en ai entendu parler*". Dit klinkt aannemelijk, want in het memorandum van mei 1757 wordt die Aerebeekbrug niet vermeld bij de hangende problemen.

Mogelijk ging het om een nieuw initiatief van de Kartuizers om ook hier de onderhoudskosten zoveel mogelijk af te wentelen op de hertog. In zijn verslag van midden 1758 schrijft Grenet immers dat de administratie van Edingen tussen 1447 en 1750 slechts éénmaal tussengekomen was in de onderhoudskosten, te weten in het jaar 1709.

Door de transactie van 1760 werd het onderhoud van de Aerebeekbrug op dezelfde manier geregeld als dat van de Schiebeekbrug, met andere woorden, alle toekomstige onderhoudskosten vielen ten laste van de kartuizers.

Het geschil over de aanplantingen op de Aerebeekdries en de Processiestraat

Er zijn jarenlang discussies geweest tussen de kartuizers en Arenberg over het recht om aanplantingen uit te baten langs de Aerebeek en de Processiestraat. Finaal kwam het hierover tot twee processen voor de rechtbank te Bergen, *Le Conseil Souverain d'Haynau*. Het eerste proces, over de Aerebeekdries, werd op 30 oktober 1751 ingeleid onder prior Amand Serraes, het tweede, over de Processiestraat, op 21 augustus 1754, onder prior Bruno Pede. Advocaat Pierre De Wesemal verdedigde de belangen van de hertog.

De hertog van Arenberg argumenteerde dat op het ganse grondgebied onder zijn jurisdictie, alle aanplantingen en dreven langs de publieke wegen zijn eigendom waren, dus ook deze aan de Aerebeek en de Processiestraat. Voor deze aanspraken beriep hij zich op het Charter van Henegouwen en op het feit dat hij er van oudsher voortdurend de eigendomsrechten over uitgeoefend had. Om dit laatste argument kracht bij te zetten, kon hij steunen op de getuigenis van enkele oudere omwoners.

De kartuizers voerden aan dat die aanplantingen zich niet op de wegen van de hertog bevonden, maar wel op hun eigen terreinen.

Bovendien meenden zij hun eigendomsaanspraken te kunnen bewijzen met het feit dat zij zelf ooit opgetreden waren als verkoper van een aantal kaprijpe bomen uit die aanplantingen. Volgens de hertog echter, hadden de kartuizers, voorafgaandelijk aan die bewuste verkoop, de bomen van hem ten geschenke gekregen, tegen betaling van een symbolische vergoeding.

Het moet zijn dat de kartuizers weinig vertrouwen hadden in de goede afloop van die processen, want reeds op 3 januari 1755 schrijft raadsheer Beauvoix aan advocaat De Wesemal, dat de procurator van de kartuizers kennis genomen had van de argumenten van Arenberg en dientengevolge overwoog om zijn oversten te doen afzien van de ingeleide processen.

In mei 1757 schrijft raadsheer Seigneux ten behoeve van de hertogelijke administratie een uitgebreid memorandum, waarin hij de problemen met de aanplantingen en met de Schiebeekbrug overloopt en de argumenten van beide partijen analyseert. Hij trekt er de conclusie uit, dat de hertog over de ganse lijn het gelijk aan zijn kant heeft en alleen eerbied en lankmoedigheid ten opzichte van het klooster hem er kunnen toe bewegen om enkele toegevingen te doen.

Prior Bruno Pede ontving op 24 mei 1757 een résumé van dit memorandum. Na rijp beraad en na enige bijkomende discussies over het recentelijk opgeworpen probleem met de Aerebeekbrug, heeft hij dan besloten het advies van zijn procurator op te volgen. Op 23 mei 1760 kreeg hij volmacht van zijn kloostergemeenschap en op 7 juni 1760 tekende hij de transactie met raadsheer Seigneux. Hierdoor werden onder meer de procedures voor de rechtbank stopgezet.

De betwiste aanplantingen op de kaart van Fonson

Vooraleer de bepalingen van de transactie van 7 juni 1760 te overlopen, willen we de betwiste aanplantingen zelf zo goed mogelijk lokaliseren. Wij gebruiken hiervoor de gegevens die aangetroffen worden op de Kaart van Fonson, zoals wij ze beschreven hebben in ons artikel "Het Kartuizerklooster te Herne op de Kaart van Fonson" (2).

Wij hebben in voornoemd artikel bewezen dat die kaart getekend werd in de periode 1756-1758, echter zonder te kunnen aangeven, voor wie of waarvoor ze gemaakt was. We menen nu wel te mogen

(2) HOLVEO, XXX, nr. 3, 199 vv.

stellen dat de kaart alles te maken had met de disputen over de aanplantingen en dat ze vermoedelijk getekend werd in opdracht van advocaat De Wesemal, voor rekening van Arenberg.

Op 5 januari 1757 vraagt Seigneux aan advocaat De Wesemal, waarom het proces tegen de kartuizers over de aanplantingen geblokkeerd zit. De advocaat antwoordt op 14 januari 1757 dat de kartuizers in de zomer van 1756 aan de rechtbank een uiterst summiere schets van de betwiste aanplantingen hadden voorgelegd, zonder enige essentiële annotatie. Als tegenzet is hij daardoor verplicht geweest om zelf een gedetailleerd plan te doen opmeten en uittekenen, wat intussen gebeurd is en waarvoor hij 650 florijnen betaald heeft. Waarschijnlijk gaat het hier om de kaart van Fonson, die inderdaad voorzien is van uitgebreide annotaties. De toenmalige kostprijs van die kaart was zeer hoog, vergeleken met de 650 à 750 florijnen die in 1783 bij de verkaveling van het klooster betaald werden voor verscheidene monnikencellen, staande op percelen van ongeveer 15 are.

De kaart van Fonson vermeldt de volgende aanplantingen (de cotes verwijzen naar de legende bij de kaart in hoger genoemd artikel) :

- een bomenrij langsheen de bovenkant van de Processiestraat (cote 48);
- een nieuwe aanplanting tussen cote 9 en cote 16 op de oude Processieweg;
- een rij wilgen langsheen de Aerebeek (cote 25);
- een nieuwe aanplanting uit 1756, dichtbij de Aerebeek (cote 29);
- aanplantingen op de Pijkendries (cote 37 en cote 38).

Met uitzondering van wat in de transactie afgesproken wordt, blijven al die aanplantingen eigendom van de hertog van Arenberg.

De bepalingen uit de transactie van 7 juni 1760

De kartuizers wensen de twee ingeleide processen te beëindigen met een minnelijke transactie en de hertog stemt hiermede in, onder de volgende voorwaarden:

1° De kartuizers van Herne moeten de hertog van Arenberg vrijwaren van alle kosten die veroorzaakt werden door de twee processen.

2° De prior en de monniken van de kartuis zullen zich voortaan en voor altijd belasten met het onderhoud en de herstelling van de twee bruggen en door de huidige transactie worden alle betwistingen vergeten over uitgaven en herstellingen, gedaan door Zijne Hoogheid

en door zijn voorgangers.

3° In ruil voor deze twee verplichtingen, wordt het eigendomsrecht op de aanplantingen langsheen de Processiestraat en de Aerebeekdries, door de hertog overgedragen aan de kartuizers. De zones met het overgedragen aanplantingrecht, worden in het contract nader omschreven en de kartuizers krijgen alle bomen die er op staan. Verder verwerven zij het recht om daar ten behoeve van hun klooster, ongehinderd hout te kappen en nieuwe aanplantingen te verrichten.

4° De kartuizers zullen aan de hertog eeuwigdurend een onafkoopbare cijns van één kapoen betalen, om te erkennen dat zij dit recht van aanplanting van hem gekregen hebben.

5° De zone met overgedragen aanplantingrecht omvat de kloosterkant van de Processiestraat, over haar ganse lengte, tot aan het brugje over Aerebeek, alsook de kloosterkant van de Aerebeek, vanaf het brugje tot aan de kloosterweide. Landmeter Pourbaix zal, op kosten van de kartuizers, de zone afbakenen door middel van grenspalen die aan één kant de wapens van de hertog dragen en aan de andere kant de wapens van de kartuizers.

6° Buiten de hoger vermelde zones blijven alle aanplantingen langsheen de Processiestraat, de Aerebeekdries en de Aerebeek, eigendom van de hertog.

7° Wanneer de kartuizers langsheen de wegen nieuwe aanplantingen uitvoeren op de gronden die hen hiervoor afgestaan werden, moeten zij de wegbreedte respecteren die voorgeschreven wordt door de ordonnantiën.

Nota: de publieke wegen waren ingedeeld in categorieën, met voor elk een reglementaire breedte. Een heerstraat moest 24 voet breed zijn (1 voet is 0,28 à 0,30 m), een dorpsstraat 18 voet, een transportweg 16 voet, een molenweg 6 tot 12 voet, een veldbaan 12 voet, een kerkweg of bronweg 6 voet, een voetpad 4 voet. De toenmalige Processiestraat was minstens 12 voet breed, want volgens het memorandum van Seigneux konden twee karren er elkaar kruisen.

8° Op voorstel van de kartuizers wordt de cirkelvormige onderste helft van de Processiestraat afgeschaft, omdat de sterk hellende bosgrond er in de winter onberijdbaar is. Ter vervanging komt er een rechte weg die direct uitgeeft op het brugje over de Aerebeek. Het

afgeschafte stuk weg wordt eigendom van de kartuizers, evenals de aanplantingen langs de kloosterzijde van de nieuwe weg.

De voorgeschiedenis van de Processiestraat

De Processiestraat uit de jaren 1760, die het voorwerp uitmaakte van de laatste bepaling in de transactie, kronkelde zich in de vorm van een omgekeerde S van boven naar beneden. Haar onderste halve cirkel lag op een beboste helling die eigendom was van de kartuizers, liep dan over een honderdtal meter evenwijdig met de Aerebeek en gaf tenslotte uit op het brugje over de beek. Zie de bijgevoegde schets.

Volgens het memorandum van Seigneux werd die straat ten tijde van Filips van Kleef aangelegd om een eerder bestaande publieke weg te kunnen afschaffen die vlak naast de kloostermuur liep en het contemplatieve leven van de monniken verstoorde. Filips van Kleef, ook gekend als Filips van Ravesteyn, echtgenoot van Françoise van Luxemburg, was heer van Edingen van 1485 tot 1523. Uit de kronieken van Ammonius weten we dat hij vanaf 1507 financiële steun verleende bij de voltooiing van de toenmalige kloostersite en vermoedelijk heeft hij in die periode ook zijn goedkeuring gegeven om de nieuwe weg aan te leggen. De Processiestraat van 1760 ontstond dus waarschijnlijk rond 1507.

Gevolgen van de transactie voor beide partijen

De kartuizers trekken duidelijk aan het kortste eind in het dispuut over de onderhoudskosten van de twee bruggen. Ze worden hiervoor echter ruimschoots vergoed met de aanplantingen langsheen de Aerebeekdries en de Processiestraat. Die aanplantingen waren immers voor de bedrijfseconomie van het klooster een welgekomen ondersteuning, gezien prior Bruno Pede de houtproductie van het kloosterdomein te gelde maakte om de financiële toestand van de kloostergemeenschap te saneren.

Doordat de hertog er bovendien in toestemde om de bestaande weg, die dwars doorheen het kartuizerbos kronkelde, te vervangen door de rechtgetrokken straat zoals wij die nu kennen, kregen de kartuizers er een stuk bos bij en werd de afstand tussen de straat en de cellen van monniken aanzienlijk groter, wat tegemoet kwam aan het streven van de kartuizers naar volledige afzondering.

De hertog van Arenberg schijnt op het eerste gezicht geen groot

financieel voordeel gehaald te hebben uit de transactie. Vermoedelijk wilde hij ééns en voor altijd een einde te maken aan de jarenlange betwistingen en tegelijkertijd de kartuizers definitief de pas afsnijden in hun pogingen om aan de achterzijde van hun klooster nog meer wegbermen en oevers van de Aerebeek in te palmen voor eigen gebruik. De administratoren van de hertog konden immers moeilijk over de baan met de in hun ogen te grote inheligheid van het klooster. Op 25 november 1754 schrijft Seigneux aan Beauvoix een brief, waarin hij "*l'usurpation du bien d'autrui*" vanwege de monniken, aan de kaak stelt en Beauvoix herhaalt dit verwijt in een brief van 3 januari 1755 aan advocaat de Wesemal, waarbij hij zijn pijlen afschiet op één bepaald persoon, vermoedelijk de procurator van het klooster: "*... et cela avec ces bons solitaires qui prechent aux autres ce qu'ils ont bien de la peine a observer eux memes, il est vray quil ne faut pas inculper tous, un seul coquin parmi eux, comme Judas parmi les apotres, suffit pour faire bien du mal et ce au nom de toute une communauté qui peut l'ignorer.*"

Commentaar

Het valt niet mee om de beschikkingen van de overeenkomst nauwkeurig te omschrijven, omdat de formulering ervan eerder algemeen gehouden werd en daardoor vatbaar is voor interpretatie.

In verband met de twee bruggen, lijkt het ons onwerkzaam dat een contemplatieve kloosterorde de taak op zich moet nemen om, in eigen beheer, kunstwerken in stand te houden op wegen die eigendom zijn van de hertog. Het zal wel de bedoeling geweest zijn dat de administratie van de hertog zelf zou zorgen voor de noodzakelijke onderhoudswerken en dat de kosten doorgerekend werden naar het klooster.

Over de afbakening van de zones die aan het klooster afgestaan worden voor hun aanplantingen, zit in het dossier SEM147 een niet ondertekende nota die waarschuwt tegen onduidelijkheden en misvattingen in het contract: de topografische beschrijving van de grenzen is onnauwkeurig en de identificatie van sommige aanpalende eigenaars is foutief. "*Tous lesquels equivoques sont absolument a corriger pour ne plus donner matière à proces dans la suite....*"

De auteur van die nota stelt voor om de afbakening te herzien vanaf een referentiepunt dat hij situeert aan het brugje over de

Aerebeek, onderaan de Processiestraat. Hij verwijst hierbij naar een punt "X" op een plan dat echter niet in het dossier steekt. Op de kaart van Fonson staat nu in de omgeving van de brug wel degelijk een punt "X" getekend, wat erop wijst dat de administratie van de hertog die kaart gebruikt heeft bij de definitieve vastlegging van de transactiezones.

Een tweede nota, in dossier SEM 27, stelt voor om de markeringen op de grenspalen te vereenvoudigen: in plaats van wapenschilden zou een letter "A" gebruikt worden voor Arenberg en een letter "C" voor de kartuizers.

Tot slot

Of alle beschikkingen van de transactie effectief gerespecteerd en uitgevoerd werden, blijft een open vraag, want het kartuizerklooster van Herne werd 23 jaar later definitief opgeheven door het decreet van keizer Jozef II.

Tenminste één punt van de transactie is in ieder geval geen dode letter gebleven. Tussen 1760 en 1771 werd de Processiestraat metterdaad rechtgetrokken volgens het afgesproken tracé, vermits ze op de kaart van A. Capiou uit 1760 nog getekend staat als een omgekeerde S, terwijl ze op de kaart van Ferraris (1771-1778) rechttoe naar de Aerebeek loopt. Bij de heraanleg van de Processiestraat kreeg ook de klooster-veldweg een nieuwe en vlakkere bedding. Zodoende zit de transactie van 1760 historisch verankerd in de topografie rond de kloostersite.

Julius OST: Woord vooraf	145
Rudy DUWIJN: Beste Jean-Pierre	147
Over Jean-Pierre TYTGAT	156
Jean-Marie VIAENE: Pater Tytgat en de Hadosingers	157
Michel MATTHIJS: In Galmaarden volgt Sint-Catharina na honderd jaar Sint-Jozef op	161
André DEMECHELEER: Zilver of Steen?	165
Bernard ROOBAERT: Bronnen voor de geschiedenis van onze gemeenten (II)	170
Robert D'HASSELER: De vrije bibliotheek van St.-Pieters-Kapelle	183
Herman VANDORMAEL: Egmond in twee geuzenliederen	189
Jan en Jozef BOELAERT: De transactie tussen de hertog van Arenberg en het kartuizerklooster van Herne (7 juni 1760)	206

Alle rechten voorbehouden.

Iedere auteur is persoonlijk verantwoordelijk voor de inhoud van de door hem ondertekende bijdrage. Niets uit deze bijdrage mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Illustraties kافت:

Voorkaft: Pater Jean-Pierre Tytgat

Achterkaft: Het station van Tollembeek in 1913

(Verz. M. Matthijs)